

BRANKA HLEVNJAK

FOTOPERFORMANSI DAMIRA KLAIĆA KLJUČA

-

Nemoć fotografije pred živom izvedbom

Performansi Tomislava Gotovca *Udisanje zraka* i *Pokazivanje časopisa Elle*, izvedeni na zagrebačkom Sljemenu 1962. godine, prvi su te vrste u Hrvatskoj i na širem prostoru tadašnje Jugoslavije. Fotografija je autoru zamjena za film, tj. ona je zaustavljeni filmski kadar u kojem je on i redatelj i glumac, scenarist i autor djela u cjelini, umjetnik *višestruke koncepcijske i medijske anticipacije*.¹ Ivica Hripko, koji je 1962. dokumentirao taj performans Tomislava Gotovca na crno-bijelom filmu, tim fotografijama nije stekao ravnopravno ime s autorom koncepta, što otvara pitanje odnosa fotografa i umjetnika koji izvodi performans. U ovom graničnom slučaju ne možemo govoriti o fotoperformansu kao o autorskoj izvedbi fotografa u kojoj je fotografija sredstvo, cilj i smisao događaja. U spomenutoj akciji Tomislav Gotovac koristi vlastito tijelo (skida se do pasa, pozira) i režira, a fotograf je dio njegove ekipe. U fotoperformansima, kako ih mi ovdje želimo prikazati, fotografija je subjekt koji izaziva pozornost i oko kojeg se događaj stvara. Postoji jasno razgraničenje između fotografa – autora fotoperformansa, i fotografa koji su fotografirali tuđe autorske performanse. Štoviše, u toj domeni postoji stanovita nesnošljivost pa se i postavlja pitanje autorskih prava i ovlasti za fotografiranje performansa te autoriziranja i limitiranja fotografske edicije. U televizijskoj emisiji o fotografiji i performansu² ugledna umjetnica Marina Abramović ističe da je ona oduvijek mrzila fotografe, pa i filmaše sa superosmicama, a kasnije videozapisivače, smatrajući ih nužnim zlom. Štoviše, kako je tvrdila u spomenutoj emisiji, sedamdesetih godina 20. stoljeća, kada je počinjala tu vrstu umjetničkog djelovanja, umjetnica je iskreno vjerovala u veličanstvenu prolaznost samog čina koji izvodi. Umjetnička magija koja cilja na osjećaje, provocira ili oslobađa od frustracije, ne može se prenijeti u drugi medij bez osakaćivanja. Jednako smatra i druga sudionica iste tribine, umjetnica performansa Vanessa Beecroft, koja fotografiju performansa doživljava kao površnost u kojoj se gubi interakcija s publikom te ostaje kao mrtva, simbolična i fragmentarna ikona prostorno-vremenski i duhovno distancirana od događaja koji je sukus performansa. Drugim riječima, performans je izvođenje uživo (i u mirovanju), dok je fotografija mrtva stvar koja omogućava bolje ili slabije rekonstruiranje estetsko-formalnih vrijednosti događaja koji računa s prolaznošću i smatra se neponovljivim.

Nove pristupne premise

Među fotografima koji su se odlučili za nove pristupe fotografiji unutar pokreta Nove umjetničke prakse koja izlaskom iz svojih rezervata (galerija, muzeja i kazališta) u otvorene javne prostore ostvaruje ugođaje, intervencije, prikazanja, instalacije, u potrazi za novim iskustvima, zadirući pritom u nepoznata područja građanske psihe, to jest ne znajući kako će publika reagirati na novu vrstu otvorenog suprotstavljanja uređenom svijetu – bili su Petar Dabac, Enes Midžić, Slobodan Braco Dimitrijević, Željko Borčić i ostali. Petar Dabac je u okviru slikarskih tjedana u Retzhofu 1970. godine radom *Kocka* oprostorio fotografiju na devet kubusa prepuštajući je igri slaganja i preslagivanja; na taj način omogućeno je stvaranje različitih fotomontaža neočekivanih odnosa. Rad *Guliver u zemlji Liliputanaca* (1971.) bio je dio široko zasnovanog ambijenta u karlovačkom parku Korana gdje su dimenzije dobile naglašeni smisao. Konstrukcija je time postala antiteza dokumentarnoj eksplikaciji i ekspresivnoj interpretaciji zabilježenih motiva. Istom prilikom u istom parku Enes Midžić je postavio višedjelnu fotoinstalaciju *Jagoda* (1971.) koja nije bila samo puka fotoilustracija djevojčina lika, nego je fotografiju transformirao u otvoreni plastički sustav od pet perforiranih segmenata s mogućnošću rotacije, prepuštajući ga interakciji s publikom. Bez šifriranih jezika konceptualističkih ideacija s rješenjima koja postaju smisljena samo u svojoj društvenoj relevanciji bila je serija fotografija *Slučajni prolaznici* (1971.) Slobodana Brace Dimitrijevića. Fotografije golemog formata istaknute na pročeljima (mjestima rezerviranim za političare ili eventualno glumce u najavama za kinopredstave) bio je provokativan čin rušenja ustaljenih pravila, izazov birokraciji i prolaznicima

DAMIR KLAJČ KLJUČ I IVAN MESEK,
POSMTRNA STRAŽA, VARAŽDIN,
26. 8. 2012., FOTOGRAFIJA DAMIR KLAJČ

DAMIR KLAJČ KLJUČ, FLY ME TO THE MOON,
GRADSKI MUZEJ VUKOVAR, DVORAC ELTZ, 25. 1.
2013., FOTOGRAFIJA DAMIR KLAJČ

koji su na to reagirali. Fotografije lica poznatih osoba (Jacqueline Kennedy), koje su stavljene na neodgovarajuća tijela bio je fotoperformans Željka Borčića, izveden u Zagrebu 1973. godine.³

Društvena provokacija s elementima sociološkog ispitivanja sadržana je u fotoperformansu *Eksperimentalna slika grada* Nade Orel i Šime Strikomana (1978.). Fotografija akta (sklupčanog ženskog tijela snimljenog s leđa), koju je konceptualna umjetnica, kiparica i fotografkinja Nada Orel izložila u izlogu jedne zagrebačke knjižare, pozivala je slučajne prolaznike i zatečene znatizeljnike da reagiraju odmah i *in situ* iskažu usmeno, gestualno ili pismeno svoj prosvjed, odobravanje ili zgražanje, odnosno da na bilo koji drugi način izraze svoj trenutačni odnos prema izloženoj fotografiji; istodobno je natiskivanje pred izlogom i uopće reakciju građana snimao Šime Strikoman. Sociološki aspekt dobro osmišljenog fotoperformansa poprimio je dimenziju senzacije. Osobito uzbudljiva skupna događanja (ulaženje u totalni mrak, podjela fotopapira, guranje i namještanje, režiranje, blitz, izlazak u osvijetljeni prostor, sušenje, čekanje, prijateljevanje itd.) priređivala je Nada Orel u fotoperformansu *uzimanja sjena* za projekt *Muzej sjena* (u nastajanju) tijekom 90-ih godina 20. stoljeća, koji je započela još 1968. godine happeningom s umjetnicom Edit (Jugović) Merle pod nazivom *Priča o djevojci*.⁴

Performansi bliski happeningu

Noviji primjeri koje iznosim ovom prilikom fotoperformansi su Damira Klaića Ključa *Most* (2011.–2012.) i *Fly me to the Moon* (2012.–2013.). Damir Klaić Ključ (Stari Perkovci, 1964.) u oba rada postavio je fotografiju u prvi plan te je ona postala nositeljica događaja koji cilja na interakciju s publikom. Oba rada postavljena su na okosnicama: autorski koncept / instalacija, postava / čin, izvedba / interakcija. Za razliku od umjetničkih performansa u kojima autori bivaju sami svoja *slika* ili koriste *žive slike* drugih, kako bi postigli određenu interakciju s publikom i prenijeli joj neku poruku, u navedenim fotoperformansima autor koristi fotografiju kako bi njome ostvario složenu umjetničku namjeru (koncept). Fotografski performansi Damira Klaića Ključa otvoreni su radovi (*works in progress*) sa sociološkim učinkom, modificirani po mjestu održavanja (Varaždin, Vukovar, Drava, Vuka). Veliki stupanj interakcije s publikom i njezinom spontanom reakcijom približava ih *happeningu*.

Most

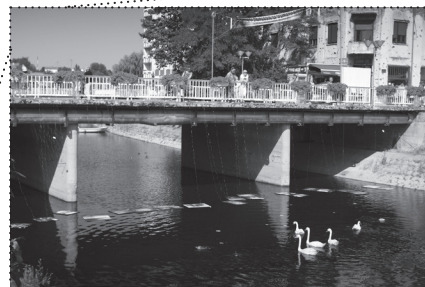
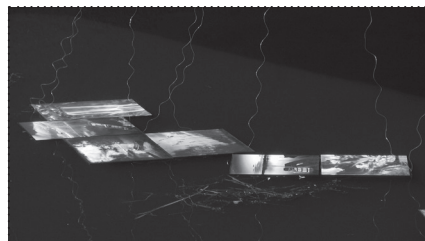
Fotoperformans *Most* odvija se na mostu rijeke o koji su ovješene fotografije s motivom njezine obale. U ovom događanju sudjeluju kajakaši koji izbjegavaju ili zahvaćaju veslima plutajuće fotografije, labudovi i divlje guske koje se ponegdje na njima odmaraju, kao i publika na mostu koja povremeno vuče plastično uže na koje su fotografije vezane, kako bi ih podigla ako su utonule ili bolje pogledala, ili ih jednostavno

DAMIR KLAJČ KLJUČ, FOTOPERFORMANS FLY
ME TO THE MOON, VARAŽDIN, 7. 9. 2012.,
FOTOGRAFIJA DAMIR KLAJČ

DAMIR KLAJČ KLJUČ,
FOTOPERFORMANS MOST,
VUKA, VUKOVAR,
30. 6. 2012., FOTOGRAFIJA
VEDRAN HUNJEK

vukla površinom rijeke. Fotografija je postala događaj izvan nje same, pri čemu i montirani zvuk na mostu pridonosi interakciji publike, koja se zbog zvuka šuma vode naginje s mosta prema plutajućoj fotoinstalaciji.

U ovom radu autor suprotstavlja prirodnom svjetlopisu (refleks na vodi) umjetni (fotografija) istog motiva, dovodeći fotografiju *na mjesto zločina* (fotografiranja). Publika na mostu svjedoči tom događaju. Kao i u umjetničkim performansima konkretizma (koji se suprotstavlja iluziji), tako i ovaj fotoperformans iznosi činjenice zaoštavanjem odnosa. Izložba riječnih motiva ne održava se u galeriji nego na rijeci. Suočena sa stvarnošću, fotografija potvrđuje svoju ikoničku narav, nemoć konkuriranja prirodi i mrtvilo artefakta. Malenih dimenzija (i kada je golema) prema okolišu kojem je predana, a koji nastoji afirmirati motivom, tj. fotografskim iluzijama – fotografija postaje beznačajna. Njezina je prisutnost neznatna u odnosu na stvarnost, živost, znatiželju i radost publike na mostu. Događaj gledanja, virenja, slušanja, pećanja itd. postaje samodovoljan i pun. Fotografija, kao i svaka iluzionistička umjetnost (slika, kip), ostaje nemoćna pred živim izvođenjem, u kojem je ona čak i poticajni motiv. Autor je isprovocirao niz mogućih tema za razmišljanje. Među inim, omogućio je publici (onoj na mostu) da zamišlja čitav okoliš kao laboratorij u kojem nastaju i peru se fotografije, koje u vodi blistaju posebnim sjajem. Ali i ta je sugestija tek dio *happeninga*. Magija leži u životu i sve što se tada događa planirano, i sve ono neplanirano koje ostvaruje publika u interakciji s djelom, dovršen je i neponovljiv fotoperformans čiji su fotografski i videozapisi tek mrtvi djelci sjećanja na događaj. Budući da je *Most* zamišljen kao fotoperformans na različitim rijekama s različitim publikom, niti jedan od njih ne može se ponoviti. Ne samo što su rijeke drukčije i mostovi različiti, nego i zato što to jednokratno iskustvo ovisi o interakciji s publikom.

Fly me to the Moon

Fotoperformans *Fly me to the Moon* održan je prvi put u kolovozu 2012. godine u Varaždinu, igrom slučaja upravo kad je Neil Armstrong, prvi čovjek koji je još 1969. godine *skakao* po Mjesecu – umro. Tim povodom Damiru Klaiću Ključu pridružio se i umjetnik performansa Ivan Mesek u *Posmrtnoj straži*, zajedničkoj izvedbi pred fotografijom slavnog astronauta na *Mjesecu*, parafrazirajući njegovu glasovitu izjavu onda upućenu milijunima televizijskih gledatelja, a danas brojnim uglednim građanima i onima sasvim anonimnima koji su sudjelovanjem postali koautori fotoperformansa: *Ovo je mali skok za posjetitelje, a veliki za njihovu maštu.*

Projekt *Fly me to the Moon* umjetnički je projekt osnovan na ludizmu i reminiscencijama vezanima uz prve fotoperformanse koji su se odvijali u atelijerima i fotoradnjama fotografskih profesionalaca s kraja 19. i početka 20. stoljeća. Guranje lica u otvore na kulisama koje su sprijeda bile oslikane šaljivim ilustracijama

bila je zabavna fotoigra utemeljena na fotografskom iluzionizmu. Za razliku od oslikane kulise s otvorom za lica, fotoinstalacija projekta uključuje ispis površine Mjeseca u crno-bijeloj izvedbi s horizontom na kojem se jasno ocrtava Plavi planet – Zemlja. Dok je stari fotograf tražio potpuno mirovanje svojih dragovoljnih *igrača*, ovdje se u instalacijskom krajobrazu veličine 6x4 metra fotografiraju pojedinci ili skupine u skoku. Time se potvrđuje slabija Mjesečeva sila teže, ali i ironiziraju astronautovi *kango* skokovi zabilježeni tijekom izravnog prijenosa s Mjeseca, a koji su postali glavni podsmijeh urotničke skupine znanstvenika koji tom filmu ne vjeruju. Fotografska instalacija snažnog iluzionizma poticaj je publici da prihvati interakciju i postane dio fotoperformansa te ona zajedno s Damirom Klaićem Ključem sudjeluje u *fotosessionu*, pozirajući i međusobno se mobitelima fotografirajući. Cjelokupnom okolnom plavičastom rasvjetom (Oliver Knolmajer), u koju je utonula i izložba već fotografiranih skokova na Mjesecu, i prikladnom glazbom (DJ Japa), autor je dao publici poticaj i priliku da osjeti moć fotografskog simulakruma složenog od glazbeno-scensko-fotografsko-izložbeno-tjelesnog događanja. Svjesna posebnosti ovog performansa publika izmišlja neobične, bizarne i *otkvačene* načine kako da se fotografira *na Mjesecu* i tako postaje koautor fotografijama neobična sadržaja te stvara spontani, neizvjesni i neponovljivi happening. Fotoperformans *Fly me to the Moon* provocira ludizam, ironizira sumnju u znanost, postiže interaktivni happening u kojem je fotografija okosnica cjelokupnoga jednokratnog multimedijuskog događanja.

Zaključak

Više značajne vizije, dinamična percepcija, kinetičke intervencije, konstrukcije, dekonstrukcije, rušenje autoriteta, preslojavanje fotoslika, samo su naznake smjerova u kojima se kretala fotografija istražujući golemo nedefinirano područje mogućnosti koje se prostire između kulture i umjetnosti. Navedeni primjeri fotoperformansa Damira Klaića Ključa također nadilaze shvaćanje fotografije kao sebi dovoljnog cilja. Pritom se ne stvara neka nova fotografija u formalnom smislu niti je to autorova namjera. Naprotiv, uključujući se u umjetnička događanja u kojima je još uvijek na snazi vjera u umjetničku transformaciju društva, u fragmentiranje i preslojavanje, u spacio-dinamizam i neprihvatanje institucionalnih okoštavanja, Damir Klaić Ključ ovim je fotoperformansima proširio mogućnosti fotografije. Ambijentalizacijom, ironizacijom i ludizmom pridonio je promjeni postojećeg stanja odnosa između virtualne i fizičke stvarnosti nastavljajući proces demistifikacije i demokratizacije umjetnosti.

¹ Ješa Denegri, „Pojedinačna mitologija Tomislava Gotovca“, u: Aleksandar Battista Ilić, Diana Nenadić (ur.), *Tomislav Gotovac*, Hrvatski filmski savez – Muzej suvremene umjetnosti, Zagreb, 2003., 5.

² TV emisija i performans dostupni su na internetu. Vidi: *Photography and Contemporary Performance art* na: www.fora.tv, TV-tribina, video (zadnji pregled 8. veljače 2012.).

³ Želimir Košćević, *Ispitivanje međuprostora*, Biblioteka Znaci: Mala edicija, knj. 4, Centar za kulturnu djelatnost SSO, Zagreb, 1978., 105, 111.

⁴ Branka Hlevnjak, *Fotografkinje. Prilozi povijesti hrvatske fotografije 1870.-2000.*, Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, Zagreb, 2005., 115–119.

DAMIR KLAIĆ KLJUČ, FOTOPERFORMANS MOST,
 DRAVA, VARAŽDIN, 22. 10. 2011., FOTOGRAFIJA
 VJERAN ŽGANEC ROGULJA

